

Марија Докић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
marija.dokic7@gmail.com

УДК 1:821.163.41.09
https://doi.org/10.18485/slavistika.2019.23.1.22
оригинални научни рад
примљено 07.03.2019.
прихваћено за штампу 16.05.2019.

ЗАГОНЕТКА КАО МИСАОНА СУДБИНА ПАВИЋА И НИЧЕА

Циљ овог рада је да покаже сличности присутне у Павићевом и Ничеовом стваралаштву и укаже на заједничке елементе, као што су идеја о вечном враћању истог или бесмртности људске душе. Обојица испред свог времена и другачији, а опет мисаоно целина, иако на први поглед кажу различито, суштински размишљају веома слично. Загонетке су синоним за њихов стваралачки израз, као и апсурд у ком проналазе изворе својих идеја, а и размишљања о вредностима и њиховој реevaluацији кроз поезију и уметност. Разматраћемо и шта симболизам круга представља за обојицу, тј. поглед на свет кроз кружно кретање времена које заступају у својим делима, и да ли целокупну стварност посматрају кроз детерминизам или не, као и зашто су за њих одговори тек само нова питања.

Кључне речи: Ниче, Павић, Заратустра, стваралац, загонетка, вечно враћање истог, идеја.

The main goal of this paper is to acknowledge the similarities which are present in Pavić's and Nietzsche's writings, such as the idea of eternal return or the idea of the immortality of the human soul. They are both far ahead of their time and quite different but still the same in some respects, and despite appearances, they inevitably have many similar thinking patterns. The riddle is a synonym for their art form, just like the abyss from which their thoughts emerge, and also their different attitude towards ethical values and their reevaluated form through art and poetry. We will also discuss what the circle symbolically means to both of them. For them, the circle is the symbol of the eternal recurrence of time, and they tend to believe in the deterministic causality of fate. Some answers are only the new questions for them.

Key words: Nietzsche, Pavić, Zarathustra, creator, riddle, eternal return, idea.

Иако на први поглед делују различито, Павић и Ниче имају велики број сличности, мада те сличности нису сасвим транспарентне и нису оно што можда на први поглед уочавамо. Обојица у потрази за смислом и метафизичким значењем стварности, очекујући одговоре на местима где их више нико не очекује и не чека, Ниче и Павић утиру нове стазе, један у књижевности, други у филозофији, и један и други изгубљени, да би били поново пронађени. Да ли смо ми питање или смо део одговора, да ли смо слагалица или решење? На који начин премостити непремостиве дубине од човека до његовог истинског ја, од маске до суштаствениости? Ниче као одговор нуди метафору која води до спознаје човековог *над ја*, а Павић метафору која облачи рухо *новог ја*. Ниче зна да се његов натчовек плаши лета, а Павић да је његова права природа његово друго тело, које остаје скривено од посматрача. Да би постао натчовек он треба да збаци кожу старог ја, а значи ли друго тело и другу душу и надања? Да, зато што натчовек треба да тежи вишем. Оно што фасцинира код обојице није недостатак смисла већ сувислост истог. Обојица желе да надоместе егзистенцијалне празнине, да их попуне и залече леком који ће их у њиховом узлету приближити та вечности. Ту је присутна та залуђеност у вечност, то очекивање да се

речима обухвати многострукост значења да би се превазишла зима живота, тај успон генија који је спреман да уништи да би створио нови свет, те тако као што Ниче уништава старе вредности да би успоставио нове, тако и Павић излази из очекиваних оквира, његова композиција је смела и необична, његова мисао је тајна и загонетка. Љубав према загонеткама је нешто што прилично добро дефинише и једног и другог, ништа није привлачније до мистерије, која код Ничеа поприма обриси мисли, док код Павића ту разноврсност уочавамо у ликовима и њиховим крајње необичним делима, у структури саме приче, у композиционој целини текста. Ниче се не устручава од замаха ка непознатом, а то је управо особина коју поседује и Павић, и док обојица шетају теренима још неизговорене и неистражене мисли, стопалима вечности утиру пут ка непознатом терену.

Постати натчовек за Ничеа означава постати радикално слободна индивидуа која је збацила окове прошлости, и у виду традиције и у виду сопствене прошлости. Он говори о индивидуи снажне, самосталне воље, која је изазвана у овом, детерминистички условљеном универзуму. Та снажна фаустовска воља потврђује себе у универзуму тако што га покорава, усмеравајући читав свет према сопственој визији. Натчовек о коме Ниче говори поседује снагу једног фаустовског, херојског духа.

„Да „најунутрашњија суштина бивствовања јесте воља за моћ“, то Ниче, упорно често супротном изгледу његових напора, не доказује тако што на основу индуктивног истраживања свих области бивствујућег закључује: бивствујуће у свом бивствовању јесте свуда воља за моћ. Штавише, као мислилац, Ниче увек и од самог почетка мисли на темељу пројекције бивствујућег у целини ка његовом бивствовању као вољи за моћ“ (Heidegger 2009:611).

Ентропија и снажан пад енергије о коме сугерише је неумитност времена које протиче и које се поставља као господар који, после смрти Бога коју Ниче спомиње, уништава све, а само од човековог избора зависи коју страну ће изабрати. „Човек је уже рапачето између животиње и натчовека – уже над провалијом. Опасно прелажење, опасно путовање, опасно освртање, опасно стрепљење и застајање“ (Nietzsche 2005:11).

У првом делу књиге „Тако је говорио Заратустра“, Заратустра се весели уметничком животу, што је за њега живот који је од самог себе направио уметност, а све ово захтева бег из времена, потискивање свега што је постојало раније. Ипак, овај бег од времена који је представљен као снажно успостављен уз помоћ воље, показује се као немогућ у другом делу. У првом делу, Заратустра је приказан као наиван и безбрижан, док у другом делу књиге он одступа од те наивности зато што спознаје више, и та спознаја и знања чини да он изгуби идеал слободне уметничке креације. У трећем и четвртном делу, он покушава да врати тај рај који је изгубио, али за њега испуњење не долази од Бога, већ од овог сада и овде, од садашњег тренутка. Око Заратустре, љубитеља спознаје, гледа изван садашњости покушавајући да спозна суштину свих ствари, али схвата да то није изводљиво ако у исти мах не одступи од садашњег тренутка. Већина Павићевих ликова пролази кроз трансформацију да би дошла до сопствене истине, трансформацију која понекад није лагодна, али је неопходна да би била решена загонетка коју њихов животни образац представља.

Такође, појам кретања тј. кружења времена, централна је тема и Павићевих проучавања, јер су обојица загладени у исту дозу бесконачног и неухватљивог. Занимљиво је да обојица доживљавају време као круг, што сведочи о смени животних циклуса и цивилизација на позорници света, смени која је не више до циклично понављање истог узлета, као и истих грешака, само у новом руку.

Занимљиво је то како Ниче замишља великог човека и пут патње. „Патња и немоћ – то је створило све оностране светове; и оно кратко лудило среће које искуси само онај који највише пати” (Ibid: 26). Француски романсијер Александар Дима изрећи ће слично: „Нема ни среће ни несреће на овом свету, постоји само упоређење једног стања са другим. Само онај који је осетио крајњу несрећу може осетити и крајњу срећу.” Ничеова филозофија је и његова поезија, он спаја две супротности као да су, у исти мах, обе истина. „Ко тражи, тај се лако сам изгуби.” „Ја волим онога који хоће да створи нешто изнад максиме, али се ипак негде у извесном смислу ограђује, говорећи нешто што би се можда најмање од њега и очекивало: „Отменије је себи не давати за право него остајати у праву, нарочито кад је човек у праву. Само се за то мора бити довољно богат” (Ibid: 61). Ниче осећа велику, древну истину с којом би се данас једногласно сложили многи мислиоци: „Најгори непријатељ кога можеш срести увек ћеш ти бити самоме себи” (Ibid: 60). Он смело казује своје истине и максиме, али се ипак негде у извесном смислу ограђује, говорећи нешто што би се можда најмање од њега и очекивало: „Отменије је себи не давати за право него остајати у праву, нарочито кад је човек у праву. Само се за то мора бити довољно богат” (Ibid: 64).

Ниче искуство ниҳилизма повезује са сликом бесконачног мора и океана, а занимљив је и приказ прстена о коме говори, представљајући га у корелацији са кружним кретањем времена. Ничеов Заратустра нас подстиче да постанемо креатори сопствених живота, тако што ћемо анализирати и нас и све што је утицало на нас, у исто време дајући нашим животима слободно, изабрано значење које је некада нашем животу даровао бог. То је изазов који идеја о вечном враћању истог поставља пред нас, да постанемо аутори сопствених живота, а то је управо остварено кроз живот натчовека. Натчовек превазилази скупченост егзистенције снагом свога духа, а Ниче га препознаје у лику уметника, ствараоца. Уметник, стваралац, заборавља садашњи тренутак, његово је стваралаштво последица ослобађања од прошлости, за Заратустру је постизање уметника, великог уметника, заправо ослобађање од окова времена и временских одредница.

Али ово ослобађање се дешава само ако је уметник свестан да постоји зависност садашњег тренутка од прошлог и од будућег, да су они међусобно повезани и условљени. Ничеов идеал у првом делу књиге је наивност која води до спознаје, док сазнање носи у себи одговорност и тежину која у потпуности мења онога ко спознаје. Да ли је Павић успевао да занемари спознају да би задржао наивност ствараоца?

Оног тренутка када прихвати идеју о вечном враћању, особа је трансформисана и никада иста. Његов идеал је романтичарског духа, иако на моменте не мора изгледати тако. Заратустра спознаје повезаност садашњег и будућег, и превазилази је идејом о вечном враћању истог. Заратустрин одговор на изазове стварности јесте у идеји о вечном враћању истог, као и у идеји о превазилажењу, што је, такође, идеја коју користи и Павић у својим делима, посебно у делу „Друго тело”. У том делу нам он открива своју повезаност са Ничеом кроз непрекинут

ток мисли о стварности и оностраном, о питањима на која се непрекидно труди да пронађе одговор. Павић је замишљен над сврхом постојања, а тежња за проналаском одговора и потреба да се превазиђе оквир ограничене властитости, да се надиђе, превагне, победи властита смртност – то је најизразитија нота која их повезује, као и она која их чини духовним близанцима. Павић и Ниче гледају у истом правцу, али свако на себи особен начин. Кроз Заратустрин и кроз Павићев пут уочавамо да љубитељ мудрости мора оставити ствараоца иза себе. Прошлост се не може вратити, а потрага за прошлошћу ће узроковати једино сучељавање са празнином. Симболизам круга или прстена такође је веома важан, а идеја о вечном враћању истог централна мисао Ничеове метафизике, која ни Павића не заобилази. Можда није на први поглед очигледно, али једна од најизразитијих њихових сличности јесте у самој структури дела која често подражава форму круга и лавиринта мисли где опет ништа није једнозначно и где је присутна тенденција да не буду транспарентни и одвећ лако разумљиви. Чак и када су поруке другачије, основна идеја и намера остаје иста – разликовати се.

Живот је виђен кроз призму уметности заборављања, коју високо вреднује и сам Павић. Симболизам магле и реалног света. Уметност и филозофија су неодвојиве једна од друге, својевремено се растају, да би се поново састале кроз вечито циклично кретање времена. И Павић и Заратустра себе виде као пророке који говоре и упућују о овом сада и овде. Остати веран земљи не значи и бити заробљен оковима хришћанске прошлости, или бити погледа усмереног ка будућности, већ да управо загрлимо садашњи, сопствени свет и судбину. Ипак, једнако колико се и Павић одваја од ове визије када говори о симболизму новог света, то исто чини и Ниче у другом делу своје књиге „Тако је говорио Заратустра”.

Централна тема је борба између филозофије и поезије, то је и кључни проблем који Ниче поставља, тј. како у исто време бити једно не напуштајући друго, како, обогаћен спознајом мисаоних увида повратити наивност једног песника и занесењака.

Код Ничеа је кључна теорија виђења света кроз константну борбу двају порија и сила. Код њега, свет се налази у непрекидном кретању, кретању које одржава управо та борба двају супротних принципа. Свет можемо разумети само кроз опречна размишљања, само кроз континуирани процес постојања, постајања које је непрекинут процес. И Павић би исто рекао, да свет можемо разумети само ако га посматрамо као чудо и загометку која тек чека да буде решена. Они својим делима постављају изазов пред читаоца, а предуслов за решење је радикални осврт у размишљању и обртање свих дотадашњих представа јер они стварају под изговором и окриљем парадокса.

Павић, такође, осликава изразити континуитет у размишљању, или док говори о централним темама свога размишљања. Обојица су занесени идејом о вечности која се другачије одражава кроз њихово стваралаштво. За Ничеа је изузетно важна игра супротности, јер само кроз супротности ми доспевамо до суштине. Нису ли и Павићеве загометке исти плес супротности? Задатак уметности јесте долажење до истине, али не чисто рационалним процесом, тј. ни најмање рационалним процесом, већ интуитивним увидом, дионизијским трагичким увидом који пред нашим очима разоткрива лице и наличје свих ствари. Баш као

за Ничеа, и за Павића је читав свет једна врста процеса, али супротност међу њима можемо пронаћи у томе што је Павић неретко ван обриса живота који је сада и овде, док је Ниче маштао о свету који надилази садашњи, али који може бити створен само из оквира садашњег, енергијом и снагом једног натчовека. Богатство симбола које користе обележје је и једног и другог. Ниче показује спремност за стварање новог света, иако то значи рушење старог, а Павић је мало више детерминистички усмерен. За њега стварање новог света природна је последица урушавања старог који је достигао дефинитивни крај свог цикличног постојања, стари свет мора нестати да би нови оживео. Нихилизам за Ничеа представља урушавање највиших вредности које представљају човека и човечанство, Бог је мртав, а свет постајања је једини свет који постоји за нас. Ниче, тврдећи да је бог мртав, поставља свет у незахвалну позицију – с једне стране указује му да све што он има, јесте и поседује сада је препуштено њему самом и више не постоји врхунска фигура која успоставља законе и коју можемо сматрати одговорном за ред у свету. Управо постављање у ову позицију доноси и „лек“ који успоставља нове принципе и нове вредности у нашем свету. С друге стране, занимљиво је и његово виђење уметности коју сада представља као врсту бекства које користимо да бисмо избегли да се суочимо са стварношћу, а то је да морамо изнова започети са разумевањем нашег света, јер нам бог више не може бити ослонац.

Нихилизам је такође последица уређења света антиетичким вредностима, вредностима које су погрешно утемељене. Свет се налази у таквом положају зато што не посматра на прави начин циклично кретање времена. Историјски неопходно се може разумети само из перспективе садашњег тренутка, јединог момента у коме заиста можемо пронаћи себе и опет момента који је наша лествица везе са будућношћу, када и будућност разумемо као непобитну последицу садашњости.

Историја је, за Ничеа, друго име света постајања у коме живимо, трансцендентно значење света може бити посматрано само из интерналистичке, личне перспективе, јер ми смо та историја у свом непрекинутом току и посматрана из визуре садашњег тренутка. Павић је, такође, та историја кроз све своје ликове, зато што ни он не измиче субјективности. Не постоји објективан писац, онај који пише мимо себе. Писац говори о себи кроз своје ликове, тако што нам, понекад и несвесно, открива делове своје личности, својих тежњи и стремљења, свој алтер его. Такође, ми смо ти који, кроз оно што чинимо, кроз дела која уобличавају наш живот, дајемо историји њено потпуно значење, ми смо ти који пројектујемо вредност у оно што се догодило. Због тога је важност поновног стварања вредности за Ничеа важна јер смо ми и једини који то могу и морају учинити. Историја, према томе, није предмет који се нас не тиче, већ је од нама најприснијег значења, јер смо њен активни део, ова река не може тећи мимо нас или ова река може тећи само због нас, како би то симболички представио Павић. „Осетиш ли у себи пламен, трчи, јер никад не знаш када ће се он угасити и оставити те у мраку“ (Павић 2002: 51).

Ниче, попут песника сањара, сања о савршенству у облику савреног човека немогуће снаге. Он детронизује религију и сваку мисао о ствараоцу вечности, да би на трон поставио ствараоца будућности. Он не верује у Бога који

је створио човека, него у човека који ствара Бога. Не верује у мит, али покушава да од стварности створи мит. Али, да ли би несавршени свет икада могао изнедрити ничеанског човека, и да ли би се, на крају крајева, такав човек могао у потпуности исказати у правом светлу? Ничеова замисао је човек гвоздене воље, али превасходно је то човек саткан од снова и илузија. У домену етичког остварења, јасно је да он не проповеда о једнакости, већ сматра да јачи има право на слабијег, чиме се види да је све подредио тој идеји. Попут јунака Достојевског, нарочито Раскољникова, и њега је опседала идеја која је обликовала све његове мисли и обојила их, преусмерила их ка другачијем схватању. Достојевски има занимљиво виђење о обичним и необичним људима, осим што за њега, за разлику од ничеанске идеје, Бог је тај који има апсолутну моћ, те он не дозвољава неоправдано рушење једног света зарад стварања новог јер над човеком постоји сила која је једина позвана да одлучује. Али необичан човек јесте другачији по томе што је он стваралац, и то стваралац у највишем ступњу свога стваралаштва, човек који је свестан своје моћи и користи је. „Стварати – то је велики спас од патње и олакшање живота. Али да би стваралац настао, за то је неопходан бол и много преображавања“ (Nietzsche 2005: 82). Ниче нимало не оправдава одустајање од тог изазова, нити то иједног тренутка чини Павић.

Живот који живимо једини је могући кроз који можемо посматрати вредности, а њихова реevaluација почиње онога тренутка када се ослободимо терета који нас спутава и организујемо свој живот према правилима која су наш избор, а не наметнута споља. Ничеова идеја о вечном повратку истог може бити остварена само кроз поезију, само поезија може одражавати природу живота у постајању веродостојније него што то наука или филозофија могу, зато што се концентришу на теореме и објашњења, допуштајући да им измакне метафоричка суштина до које песник достиже интуитивним увидом. Кључна ставка је да је лепота достижна, не кроз непогрешивост теорема једног научника, него кроз интуицијом усмерено стваралаштво песника. За Ничеа, централна идеја људског бивствовања отелотворена је у идеји љубави према својој судбини, што је и централна сврха људског живота. Павићево веровање у судбину уочавамо када он каже да: „Наша природа није једноставна – пуни смо онога што већ јесмо, овога меса, крви, сопственог бића, али пуни и будућности већ унапред... А негде у тој будућности на њеном дну лежи и смрт“ (Павић 2002: 176). Дакле, за њега будућност је већ унапред створена датост. Ни Ниче нити Павић се не боје да, као у огледалу, обрну неке од наших најизразитијих представа. Музика, према Ничеу, подражава есенцију природе, он сматра да су диониски и аполонски принцип вешто укомпоновани у античку трагедију и да чине њену есенцију, али и ова разматрања такође имају задатак да укажу на нешто друго, а то је константна промена. За њега, живот се одвија у константној промени, а, с друге стране, та промена такође има понављајући карактер. Уметност је илузија у коју људи беже да се не би суочили са стварношћу, уточиште, бег и море могућности. Ничеова онтологија се заснива на идеји према којој снага и покрети делују као супериорни у односу на биће, према томе, његову онтологију сачињавају јединства и процеси, и док он често користи мотив мора и океана, тако Павић користи симбол ватре. Ниче је, попут Шопенхауера и Бајрона, такође неоспорни песимиста и у његовој филозофској поеми „Тако је говорио

Заратустра”, најјасније се читава и његов бес и разочарање што проповеда о идеалу који још увек није пронашао : „А вас, браћо моја, морају спасти мно- го већи но што су били сви спасиоци, желите ли да нађете пут ка слободи! Никад још није било натчовека” (Nietzsche, 2005: 89). Њега узнемирује то што је сваки исувише људски, и да сваки, пре или касније подлегне својим слабо- стима. Али, каткад је и илузија довољна да спречи да се распрше наде, а илузија овде наступа као проактивни одговор на нихилизам. Попут Ничеа, онај који се бескрајно посвети некој идеји на крају постаје или сенка те идеје или идеја сама, а Заратустрин пут изнова учи да постоје питања која су важнија од од- говора, баш као и одговори који не захтевају питања. Када се једном посве- ти одређеној мисли, тада мислилац заборавља (Заратустрини осврти у другом, трећем и четвртном делу књиге). Да би поново пронашао свој пут, потребно је да се врати на сам почетак. Али, све и да успе да се врати, не може побећи од оно- га што сада јесте спознао. Заратустра је већ у сваком почетку пронашао делић краја, а у самој природи човека одговоре и на сва егзистенцијална питања. Свако питање потрага је за собом, сваки одговор представља и нову могућност, то је оно чему учи Заратустрин пут. Хераклит би рекао да је карактер човеку судбина, карактер као део његове психеје, тј. космичке ватре која чини човекову природу и представља извор свих његових активности па према томе и судби- не. И овде, као и код Ничеа, *fatum* је подређена човеку уместо да њиме влада, тј. човекова природа је постављена испред судбине као одлучујућег спољашњег фактора, с тим што Хераклит не занемарује повезаност људске природе са оп- штим законима универзума.

Ниче је супериорност поставио изнад свих других очекивања од човека, он од њега очекује да преузме одговорност над оним што жели да постане и премости јаз који га од тога дели. Такође, оно што Ниче често чини јесте да истиче да он је до својих идеја дошао следећи свој пут, као што неко други такође има сопствени пут, а онај једини исправни заправо и не постоји, сто- га што свако има свој индивидуални разлог постојања. На најважнија питања о животу не може нам одговорити нико други до ми сами, „на потпуно исти начин једна се иста ствар може сачувати и изгубити“ (Павић 2002: 44). Ниче критикује и врлине за које се сматра да су инхерентне људској природи зато што он мисли да те врлине нису више до представа коју човечанство жели да одржи о себи, тј. уместо да су те вредности природне и инхерентне људској егзистенцији оне заправо служе интересима појединих интересних група или институција. Павић слично размишља, што видимо у бројним његовим при- поветкама. Оно што је заједничко обојици јесте осећај револта према друшт- веним конвенцијама и друштвеном утемељењу, жеља да се превлада осећај безнаја и пронађе одговор на кључна егзистенцијална питања. „А што у свим морима припада мени- то ми улови: на то чекам, најпакоснији од свих риболо- ваца“ (Nietzsche 2005: 201).

И Павић и Ниче су мислиоци који доводе у питање устаљене форме, који се играју речима и изразима. Трансформација је синоним за обојицу, јер обојица верују да кроз промену бивају откривени неистражени аспекти личности, као и да је кроз промену коначно превладана скученост егзистенције, трансформација је за обојицу пут до виших нивоа свести, као и до виших нивоа живљења. Није

ли и та трансформација само маска за сазнање које већ поседујемо, јер „никог не прати узалуд кроз читав живот један исти сан“ (Павић 2002: 74).

Обојица сматрају да: „Обични људи морали су чекати док им сам живот не открије своју тајну; али, мањини, изабраницима, откривале су се тајне живота још под копреном“ (Wilde 2006: 110).

„Сви смо ми зидари, али нам је необичан мрамор дат за зидање: сати, дани и године, а сан и вино су леп. Сви смо ми зидари времена, терамо сенке и хватамо воду на пупак; сваки зида од часова своју кућу, сваки од времена своју кућу, сваки од времена своју кошницу и свој уљаник подиже, време у меховима носимо да нам ватру у ковачници распирује“ (Павић 2002: 123).

Ова моћ стваралаштва о којој овом приликом метафорички казује Павић, пре свега, произилази из заборављања, јер особа може или да ствара или да се сећа, али не и једно и друго. Натчовек је онај који вољно заборавља, постаје слеп за прошлост, и то је први услов његове радосне стваралачке креације, јер натчовек је, у Ничеовој визији, уметник лично. Али, не значи ли помало губити јуче, у исто време губити и своје данас? Одбацивање прошлости је метафора о смрти старог ја, да би се, попут феникса, на његовом пепелу изградило ново ја. Ниче и Павић нам остављају загометку о стваралаштву, загометку која има индиви- дуално решење за сваког понаособ, и то је оно о чему обојица проповедају. Само један и једини исправан пут је илузија, исправан пут је наш пут зато што је он изабрао нас онолико колико смо ми бирали њега. Проблем који се сада поставља јесте до које мере стваралац може задржати почетну наивност? Да ли мисаони увиди једног филозофа гасе интуитивну спознају која је први ус- лов за песничтво, тј. можемо ли помирити интуицију са егзактношћу? Да ли критички увиди гасе слободу једног песничког, некритички и интуитивно ус- мереног духа, тј. да ли генеза филозофске свести успоставља аутономију над песничком инспирацијом? Један свет мора нестати да би настао други, или он једноставно може бити надигран? Нови свет је знак промене која се одвија у трансформисаном субјекту који креће на пут самопроналазка, и тај пут промене која не води ка споља већ ка унутрашњем бићу личног ја још једна је заједничка особеност Павића и Ничеа. Ни један ни други не желе да приповедају читао- цу већ да му помогну да самог себе открије кроз безбројне мисаоне лавирин- те. Форма јесте важна, али сада не само као облик мишљења већ као почетна станица обликовања духа. Дух проналази свој пут иза врата несвесног ја, они не подучавају већ побуђују у читаоцу жудњу за оним што је већ део њега са- мога, они шаљу читаоца у самооткривачку мисију и надахњују га снагом да тежи ка самоактуализацији. Нема тог смисла који не може постати сувишан и баш у тренутку када би се то можда и могло догодити пада „твоздена завеса“ и Заратустра окончава свој мисаони плес, а њихова загометка дошаптава читао- цу, „На који год начин да тумачиш и читаш, решење си увек ти“, јер сада тежња није самооткривање уметника, већ и читаоца. Уметник је онај који проналази последњи израз вечног враћања истог, тако што спаја прошлост и будућност у непредвидивом плесу тренутка. Он рекреира прошлост смело користећи визију будућности као образац. Уметник је превазишао јаз између прошлости и будућности тако што користи стваралачки процес који му тиме омогућује увид у свет изван његове реалности, а његове мисли су уједно и његова награда.

„Вечно враћање истога“ је сада лични стваралачки процес уметников, стварност коју он изнова креира, непрекидно тежећи за стварањем сопственог света. И Ниче и Павић су недвосмислено свесни да, онога тренутка када уметник остави за собом прошлост у потпуности, он више не може да ствара зато што му недостаје све оно за шта је прошлост била неопходна. Море је неизоставни симбол обојице, али море је сада синоним за спознају, ма како да је она маскирана. Море представља могућности сазнања на које је наша права природа једини одговор, а можда је та права природа наше *друго тело*, као што је Павићева жеља за сазнањем била његово друго тело. Воља је неизоставни аспект који примећујемо и у колебању јунака Павићевих и кроз неустрашивост о којој говори Ниче.

Снажан дух је поткрепљен изазовом новог ја, ја које постаје снажније онога тренутка када загонетка постане одговор на питање „ко сам ја“. Плес индивидуалног са колективним несвесним сада доприноси рушењу баријере коју стваралац поставља пред собом. Ниче не проучава само филозофију, већ се бави проучавањем самог значења речи, посвећује се њеној вишесмислености, баш као што то чини и Павић, јер једнострано није фокус њиховог интересовања, већ увек вишесмислено и многозначно. Филозофија и уметност не иду одвојено једна од друге, већ су као две реке које се неизоставно враћају истом извору спознаје. Тензија између мисли и спознаје је иста коју и Павић осећа, док његови изрази осликавају жеђ за магичним на рубу поетског, присутно је осликавање поетског садржаја на прозном платну. Они желе да створе магију, а ходају стазом која их води ка изван поетском, јер и поезија и проза стварају заједно један нови жанр чија је основа загонетка, лавиринт, магија. Та магија је можда и прави одговор за уметност, јер шта је уметност до тежња за магијом која побеђује окове садашњости. И један и други су у уметности видели магични бег из свакидашњице и победу над оковима стварности, зато је она за њих увек била посебна, јединствена и потврда да постоји свет који је изван садашњости, који њу покорави, побеђује прошлост, а по потреби надилази и будућност, а име му је уметност. Уметникова визија је еликсир магије за стварност, еликсир који нуди све, али ништа не обећава, мађионичар који отвара стазу, али њоме читалац мора кренути сам. И Ниче и Павић су мислиоци који говоре да непознатом, који ризикују и играју се на рубу провалије којој се смеју у лице, зато што знају да је њихов пад лет, и да чак и неразумевање једног доба не брише странице будућности које су ови визионари већ прочитали. И док уметнички сензибилитет Павића допушта да садашњи тренутак буде и онај који се понавља вечно, јер га уметник у својој визији на безброј начина рекреира, Ниче сматра да је одбијање уметника да сагледа изван садашњег тренутка одбијање да уочи праву суштину. Уметник раздваја свој свет од спољашњег света, али уметник постиже да његов свет односи превагу јер на окосници истине свако доживљава само своје искуство света, тиме недвосмислено креирајући сопствени, што је и задатак уметности, али Ниче то чини и задатком филозофије, те нас уметност води ка филозофији, баш као што нас и филозофија води ка уметности. Море о којем пишу и Ниче и Павић показује нам колико уметност није једнака свету природе. Уметност представља могућност ума да одступи из света природе и смело му се супротстави, али и никада да га превазиђе, јер природа је безгранична и вечна,

а уметникова визија је коначна и смртна. *Друго тело* израста на идеалима старог, али визија преживљава и наставља свој лет дуго након што уметник прекине свој лични. И један и други су индивидуалисте чије идеје надрастају колективно и чији унутрашњи свет богати колективни спољашњи. Конфронтација са спољашњим светом наступа из тежње ослобођене уметникове визије да креира сопствени, и док Заратустра позива да се остане веран „земаљском“ на крају управо земаљско негира и надилази. И Павић, једнако као и Ниче, започиње пут од наивног идеалисте до самодовољног визионара који над лицем „амбиса“ ствара основе за непрекидни сусрет прошлости и будућности, сусрет који уједно осликава „кружно кретање времена“, где садашњост постаје метафора за заувек.

Цитирана литература

Вајлд, Оскар. Слика Доријана Греја. Београд: Легенда, 2002.
Хајдегер, Мартин. Ниче I. Београд: Федон, 2009.
Ниче, Фридрих. Тако је говорио Заратустра. Београд: Компанија Новости, 2005.
Павић, Милорад. Врата сна и друге приче. Београд: Дерета, 2002.

Извори

Дамјанов, Сава. Нова постмодерна српска фантастика. Београд: Студентки издавачки центар, 1994.
Хајдегер, Мартин. Ниче II. Београд: Федон, 2009.
Холингдејл, Р. Ц. Ниче. Београд: Дерета, 2004.
Милошевић, Никола. Психологија знања. Београд: Белетра, 1990.
Ниче, Фридрих. Књига о филозофу. Београд: Службени гласник, 2010.
Ниче, Фридрих. Рођење трагедије. Београд: Култура, 1960.
Ниче, Фридрих. С оне стране добра и зла; Генеалогја морала. Београд: Дерета, 2011.
Ниче, Фридрих. Сумрак идола. Сарајево: Издање Ћ. Ђурђевића у Сарајеву, 1919.
Павић, Милорад. Гвоздена завеса. Земун: Драганић, 1996.
Павић, Милорад. Девет киша и друге приче. Београд: Дерета, 2002.
Павић, Милорад. Коњи светог Марка. Београд: Просвета, 1989.

Marija Dokić

THE RIDDLE AS THE MOST DOMINANT THOUGHT PATTERN
OF PAVIĆ AND NIETZSCHE

Summary

In this paper are presented some of the ideas of Nietzsche's and Pavić's writings, as well as the similarities between their thinking patterns. Those similarities include the idea of the eternal recurrence which was the foundation for their art form, especially in the case of Nietzsche. They both played with words and transformed, and the transformation is present in both ways, affecting the reader as much as the writer. The creative form itself also transforms, leaving the reader with so many open questions, believing that the very form of existence might as well be the answer to one of them. The circle and the magic of the labyrinth, of being present in the moment, as if it is the only one that shapes destiny, new art forms are welcomed and greeted – these are only a few of the important moments of their creative act and of the ways in which the spirit of the reader can be shaped.

Key words: eternal recurrence, art, transformation, labyrinth, words, circle, creation.